

marksizam i metafizika

aleksandar m. petrović

Nikoli Miloševiću, Vuku Draškoviću,
Vladimiru Staniću i Siniši Nikoliću

O bično se smatra da je razvijanjem »naučnog pogleda na svet«, marksizam raskrstio sa svakom metafizikom i čoveka učinio »samostalnim subjektom«, »slobodnim, društvenim bićem«, »radnikom-stvaraočem«. Na stranu to što svaka iz osnovnih metafizičkih pretpostavki izvedena antropologija, na ravni svojstvenoj čovekovom bitisanju, dolazi do istih određenja; prirodu ovakvog »raskrstavanja« sigurno treba pažljivije preispitati. Ovo je potrebno, tim pre, što je iza ovakvih deklarativnih izjava stala čitava jedna epoha koja je u prirodi metafizičkih (i religijskih) stavova prepoznala najljućeg neprijatelja ljudskoj slobodi, pravima i dostojanstvu. Kod svog rodonačelnika Karla Marksa (K. Marks), marksizam je svojim istorijskim materijalizmom kao samosvešču neusavršene tehnike istakao u prvi plan tzv. »ekonomsko čovečanstvo« i interes diktatorske klase proleterijata, dok je kod najvećeg svog pobornika — Fridriha Engelsa (Friedrich Engels) već zasnovao ideologiju dijalektičkog materijalizma ili oruda »drvenog železa« (s metafizikom protiv svake metafizike), stupajući u rat sa »najvećim klasnim neprijateljima«, mentalno i fizički, sa filozofima koji tupe oštrice »klasne borbe«. Tako je strela odapeta od Marksa u pravcu filozofskih glava, koje su: »... svet do sada samo tumačili, a radi se o tome da se on izmeni«, bila pretvorena u pravi letelič balvan, koji udara na sve što misli van horizonta čulno-opipljive predmetnosti obradene u radionici dijalektičkog materijalizma i njegove dijamatovske hipostaze — **marksističkog pogleda na svet**.

Metafizičko stanovište karakteristično je za filozofstvovanje koje se vezuje uz ime Aristotela, a paradigmatična ličnost na koju se Marks i marksisti okomljavaju, jer zastupa metafizičko stanovište jeste Hegel. Svoje metafizičko stanovište u filozofiji politike, Aristotel je smestio u područje etike i istakao pojam »prakse« kao neraskidiv od mišljenja. Likovi delanja poimani su shodno vrlini i dianoetičkom ustrojstvu. Ispravnost dianoetičkog ustrojstva vrline, kao središnje tačke, odakle se računaju očitovanja zamisli: ustrojstva političke vladavine s jedne, te metafizičkog stanovišta s druge strane, ostvaruje se oblikovanjem tzv. »praktičkog silogizma«, ili figure mišljenja; koja razmatranjem tipologije delatnosti donosi proračune uslova njenog važenja, a kojima u osnovu ili razložnosti stoji pretpostavljen smisao »zajedničkog osećanja« za uvaženost i cenjenje delatnosti uopšte.)

Ovakvu figuru mišljenja istakli smo, da bi novovekovni odnos metafizike i politike bio osvetljen paradigmatično, kao široka veza delanja (tipologija rada), ocenjivanje značaja i uloge njegovog pojma, te ravni posmatranja »prve filozofije«, prvobitnih uvida koji time bivaju omogućeni. S time se istovremeno dobija i čvrsta veza mišljenja i delanja, jer ne zastaje kod fenomena koji određuju pojavno, i sužavaju stanovište u gotovo nepreglednim aspektiranjima onog, što se spolja događa, te neisterano kroz misli ispoljava i iskustveno potvrđuje zapažanja; koje u krajnjoj liniji izoluje naš predmet. Uopštenije rečeno, naš predmet je — novovekovno shvaćen problem ljudskog mišljenja i rada, u sklopu povesnih poimanja i društvene vrednosti kroz opšti pojam, u obeležjima koja ih sačinjavaju.

Stavljajući ovaj pojam u središte svojih razmatranja, Karl Marks se nije priklonio stanovištima, koja ga određuju strukturalno-empirijski kroz zatečene okolnosti; ili statistički, kroz ogoljeno isticanje vladajućih primera neuslovljenih vremenom; doduše, isto tako ni u političkoj pragmatiki, već u optici »istorijskog materijalizma«, u funkciji »društvenog konstituisanja predstave«, ili običajnog poimanja kroz »sektore interesa« tzv. »objektivnog duha«. Metod objektivnog posmatranja i metodiku poimanja stvari, on i sam neskriveno ističe da preuzima od Hegela (predgovor prvoj svesci **Kapitala**, kao i uvod u **Osnovne crte političke ekonomije**), sa svojim »kritičkim stavom«, koji osnovne pojmove rada, otuđenja, svesti itd., kao metafizički konstitutivne, preformuliše na svoj način. Marks smatra da se njihova osnovna određenja nalaze u »nauci o iskustvu svesti«, i Hegelov spis **Fenomenologija duha**, imenuje kao »rodno mesto Hegelove filozofije«. Iskustvovanje svesti kod Hegela u **Fenomenologiji duha**, biva zadobijano kroz postupak razlaganja postojanja osnovnih pojava duha, i njihovo sjedinjavanje kroz umom posredovanu slobodu dolaska do sebe samih, kao sabiranje izniklih celina u lik apsolutne naučnosti ili »istinstvujuće znanje«. Mišljenje tu pokazuje svoju nadmoć pred stanovištima koja ga ne dokućuju, određujući pojam otuđenja kroz samoootuđenje čistine duha — u idejnom smislu u prirodu, a shodno tome i sam rad koje duhovno biće izvodi, usled tog prvobitnog određenja. Rad time stoji na pozadini (kao skrivenom tlu) vodećeg smisla umnosti, koji ga opravdava i omogućava antropološki horizont razumevajućeg samo-otvaranja čoveka, ili shvatanja istine kao jedinstva subjekta i supstancije. Kroz sve što rad radi, obavlja, sprovedeći

izvršava, proizvodi; značajna su ona delanja, koja privode dovršenjima i krajnjim svrhama, a to znači objektivacije iznutra zasnovanih opredeljenja uviđanja istine, kao izvođenje na videlo njenog smisla. Rad je u celini, kao jedan od osnovnih fenomena ljudskog postojanja time dobio metafizičke izgled, ali ne u krutom smislu »praktičnog silogizma«, već kao izboravanje osnova koji ga omogućuju i čoveku daju dostojanstvo u obuhvatnom smislu, logosom prevazilazećih ograničenih stanovišta, koja sprečavaju razotudjenje i pomirenje, u kretanju do jedinstva svih suprotnosti. Svet u svom pojavnom obliku kod Hegela, jednako je kao i priroda u čulno-zapažljivom stanju **otuđen** ili **izokrenut** naopačke; te njegovo zdravorazumski zasebno uzimanje, dospeva; u njegovoj teorijskoj obradi, samo do krajnje uslovljenih i vazda nedovoljno celovitih određenja. Kao bitan momenat koji u otuđenosti i izokrenutosti stvari može da unese red, rad je, kao odnos »vladavine i služnja«; uveden sa idejom spasa od nevolja koje fenomenološki zadržavaju čovekove psihofizičke mogućnosti opstanka. Kao teoba, svakodnevnih kuluk i pretrpljena muka, rad je kao »prolet-svo« istovremeno i blagodan, sreća postignutog koje je daleko prevazišla gole potrebe borbe za opstanak i osvedočila oslobodivost bića — »spas« u izmeni radnika, kao suštastvenom samorazumevanju čoveka. Pojam rada time je shvaćen s obzirom na čoveka kao »osovinski«, i na ravni opštosti porinut u vreme, životna događanja istorije i tipologiju koja mu neposredno menja sredine života, prirodu, i na kraju samo ljudstvo. To Hegel imenuje pojmovima dvostrukog kretanja samosvesti kao gospodarenja i služinstvo, što se pokazuje kao »igla sila u svesti«, sa pravilima koji se sastoje od ekstreme: »Sredinu sačinjava samosvest koja se razlaže u ekstreme i svaki ekstrem predstavlja tu razmenu svoje određenosti i **apsolutni prelaz** u suprotni ekstrem.« G. V. F. Hegel: **Fenomenologija duha**, (prev. Bgd. 1979. str. 113). Ova izlazenja van sebe, koje se zadržava u nekom daljem sopstvu, uspostavlja produbljeno jedinstvo kroz napor uzajamnog odavanja priznanja: »Svaka je svest za drugu sredina, pomoću koje se svaka sa samom sobom povezuje i ujedinjuje, i svaka jeste za sebe i za drugu neposredna suština koja postoji za sebe, i koja ujedno postoji za sebe samo blagodareći tome posredovanju. One se priznaju kao svesti koje se uzajamno priznaju.« (tamo, str. 113)

Samosvest kao svojevrsno monadičko jedinstvo, kroz kojeg je apsolutni predmet uronjen sam u život (tipologiju objektivacije), i predstavljanje stvari kao rad, delanje i borba, jeste način kojim se **osvedočavaju sebe same i jedna drugu**. Time se ovaj **sukob** događa kao **polje slobode**, koje se zadobija oslobađanjem što stoji nasuprot »utonućima u rasprostranjanju života« (tamo, str. 115), ili poništavanjima drugosustastvenosti postojanja ili privida stvarnosti, kao neki opstanak van sebe i kao posebno čisto biće ili »apsolutna negacija« (t.j. neprikosnoveno hipostazisanje iskustvovanja svesti kao čulno-predmetnih identifikacija sadržine »jastva«).

Ontološki posmatrano, Hegel krči put razumevanju uporednog sadejstva subjektivnosti subjekta i objektivnosti, objekta kroz objektivacije ili sisteme predstavljanja smisla subjektiviteta i smisao objektiviteta samosvesti, koja nije čvrsto — neizmenljiva datost. Život kao prirodna **pozicija** svesti, smrt kao **prirodna negacija** života, otvara polje rada **apstraktnih negacija** totaliteta posredovanja i razmena, a kojom odgovara »objektivan odnos« gospodarenja i služinstva, potčinjenosti i nezavisnosti. Drugim rečima, Hegel raspravlja o problemu vlasti i upravljanja sobom i drugima, iz perspektive konačnosti života i moći svesti koje očituju smisao predmetnosti predmeta uopšte, ili smisao »objektivnog duha« u vidokrugu krajnjih mogućnosti slobode za apsolutni duh: »kao što je gospodarenje (u objektivnom duhu P. A.) polazalo da njegova suština predstavlja suprotnost onoga što ono želi da je, tako će se i robovanje (**Knechtschaft**, služinstvo) u svome dovršenju (Vollbringung) pretvoriti u suprotnosti onoga što neposredno jeste; robovanje će ući u sebe kao u sebe potisnuta svest (**zurückgedrangtes Bewusstsein**) i preobrneće se u **pravu nezavisnost**«. (tamo, str. 117)

Ova moć, koja se u pozadini objektivnog duha, kao moć transformacije običajnosti (Cittlichkeit), koja je zacrtala status gospodstva i služinstva **sub speciae aeterni** recimo u srednjovekovnom predstvu rodoslovlja, a ne duha (kao kod Platona), kroz neposrednu primenu »praktičnog silogizma«, (2) hegelovim ustavom posredovanja, izručena je samom istorijsko-predmetnom horizontu objektivnog duha kao hrabrost ili odvažnost na krajnja saznanja (stara platonička **megalopsychia** velikoduševnost). Ta **moć** jeste **voljni smisleni rad** kao obuzdavanje požude, kao prevazilaženje onog poništavanja objektiviteta u nepomučenom samoosećanju, koje nije u stanju da strastima zaustavi iščekivanje dinamičnosti predmetnosti predmeta (kategorijalnosti kategorija). Rad je time moć prevazilaženja — moć obrazovanja, koja dovodi do opažanja samostalnosti bića kao takvog, ili potvrđenog samorazumevanja: »... u obrazovanju stvari vlastiti negativitet svesti, njeno biće za sebe, po-

1) Ovakav lik metafizike, koji je svojstven Aristotelu, spominjemo pre svega zbog njegove raširenosti i ujedno lakoće predmetnog izlaganja. Postoji čitav niz zamerki koji bi mogao da mu se uputi sa stanovišta Platonove metafizike, za koju bi mogli da ostavimo naziv hipermetafizika. To se pre svega odnosi na kvalifikativne ravni opštih pojnova, kompetenciju tzv. »imanicije ideja«, kao svedenja suštine na ispoljavanja u »prirodnim potencijama uma«; kao i nužan biologizam kojim raspolaže njegova tipologija metafizičkog motrenja stvari, a time i osamostaljivanje nauke od vrline i pravih uvida kao energetskog nosioca istinstvovanja »za nas«.

2) Praktički silogizam, ili zaključak iz delanja, je jedan od najvažnijih termina technicus-a

